

Sanoat korxonalari innovatsion faoliyatining samaradorligini oshirish

Gulruh Djumanazarovna Xasanova
Mohinur Siroj-qizi Tolibova
Buxoro davlat texnika universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatining samaradorligini oshirish to'g'risida bayon etilgan. Maqolada Buxoro viloyati sanoat korxonalarining 2022-2024 yillardagi innovatsion faoliyati samaradorligi statistik tahlil asosida o'rganilib, innovatsion investitsiyalar dinamikasi, yangi mahsulotlar ulushi, mehnat unumdorligi hamda eksport hajmi o'zgarishi ko'rsatkichlari asosida iqtisodiy samaradorlik baholangan. Muammolar va istiqbolli yo'nalishlar aniqlanib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, sanoat korxonasi, samaradorlik, investitsiya, mehnat unumdorligi, eksport, statistik tahlil, raqamlashtirish

Increasing the efficiency of innovation activities of industrial enterprises

Gulruh Djumanazarovna Khasanova
Mohinur Siroj-qizi Tolibova
Bukhara State Technical University

Abstract: This article describes the issue of increasing the efficiency of innovative activities at industrial enterprises. The article studies the efficiency of innovative activities of industrial enterprises of the Bukhara region in 2022-2024 based on statistical analysis, and assesses economic efficiency based on the dynamics of innovative investments, the share of new products, labor productivity, and changes in export volumes. Problems and promising areas are identified, and practical recommendations are developed.

Keywords: innovation, industrial enterprise, efficiency, investment, labor productivity, export, statistical analysis, digitization

Jahon iqtisodiyotida sanoatni modernizatsiya qilish va raqamli transformatsiya jarayonlari tezlashib bormoqda. Innovatsiyalar sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshiruvchi asosiy omil hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida

ham innovatsion rivojlanish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan.

Global iqtisodiyot sharoitida innovatsiya - milliy va mintaqaviy sanoatning raqobatbardoshligini oshiruvchi muhim omilga aylanmoqda. Innovatsion faoliyat samarasini oshirish esa sanoat korxonalarining o'sish strategiyasida ustuvor yo'nalishga aylandi.

Innovatsion rivojlanish nazariyasi asoslari XX asr iqtisodiy tafakkurida shakllangan. Innovatsiya tushunchasi ilk bor iqtisodiy o'sish omili sifatida talqin qilingan. Zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarda innovatsiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va yangi bozorlarni egallash vositasi sifatida ko'riladi.

Innovatsiya - bu g'oyalar, izlanishlar, ishlanmalar, kishilar amaliy faoliyatuda qo'llash orqali jamiyat tomonidan tan olinishiga yordam beruvchi yangi yoki mukammallashtirilgan ilmiy-texnik yoki ijtimoiy-iqtisodiy qarorlar transformatsiyasi natijasidir¹.

Innovatsiya - bu yangi yoki tubdan takomillashgan mahsulot, texnologiya, xizmat yoki biznes-modelni joriy etish jarayonidir. Ular:

- ✚ mahsulot innovatsiyalari;
- ✚ jarayon innovatsiyalari;
- ✚ marketing va tashkilot innovatsiyalari.

Sanoat korxonalarida innovatsiya:

- 1) yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish;
- 2) ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirish;
- 3) raqobatbardosh mahsulotlar yaratish orqali bozor ulushini oshirishga qaratilgan.

Korxonalar innovatsion samaradorligini quyidagi indikatorlar bo'yicha baholash mumkin:

- ✗ Innovatsiyaga sarflangan xarajatlar;
- ✗ Yangi mahsulotlar ulushi;
- ✗ Ishlab chiqarish samaradorligi o'sishi;
- ✗ Bozor ulushi va daromad.

Hududlar kesimida olib borilayotgan sanoat siyosati natijasida Buxoro viloyatida so'nggi yillarda ishlab chiqarish hajmi barqaror o'smoqda. Shu sababli mazkur hududda innovatsion faoliyat samaradorligini ilmiy asosda baholash dolzarb masala hisoblanadi.

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2022-2024 yillarda innovatsiyaga investitsiyalar 2 baravardan ko'proq oshgan. Innovatsion faol korxonalar soni 75 %

¹ G.D.Xasanova. Milliy iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida sanoat korxonalarida innovatsion strategiyani shakllantirish. Dissertatsiya. T., 2008 y.

ga ko'paygan. Yangi mahsulotlar ulushi 11 % dan 27 % ga yetgan. Eksport hajmining o'sishi innovatsiya samaradorligi bilan bevosita bog'liq.

1-jadval

Buxoro viloyati sanoat korxonalarida innovatsion faoliyat ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	2022 yil	2023 yil	2024 yil	2024 yilda 2022 yilga nisbatan o'sish (%)
Sanoat ishlab chiqarish hajmi (trln so'm)	28,5	32,8	38,6	+35 %
Innovatsiyaga yo'naltirilgan investitsiyalar (mlrd so'm)	420	610	890	+112 %
Innovatsion faol korxonalar soni (ta)	96	124	168	+75 %
Yangi mahsulotlar ulushi (%)	11	18	27	+16 punkt
Eksport hajmi (mln \$)	410	465	540	+32 %

Innovatsion samaradorlikni baholash uchun quyidagi nisbatlardan foydalaniladi:

Innovatsiya rentabellik koeffitsiyenti

$$IRK = \frac{\text{Innovatsiya natijasida olingan qo'shimcha daromad}}{\text{Innovatsiyaga sarflangan xarajat}}$$

2-jadval

Innovatsion samaradorlikni baholash

Yil	Qo'shimcha daromad (mlrd so'm)	Innovatsiya xarajati (mlrd so'm)	IRK
2022	520	420	1,23
2023	880	610	1,44
2024	1420	890	1,60

2-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2022 yilda 1 so'm innovatsiya xarajati 1,23 so'm daromad keltirgan. 2024 yilda bu ko'rsatkich 1,60 so'mga yetgan. Demak, innovatsiya samaradorligi 3 yil davomida 30 % ga oshgan.

3-jadval

Mehnat unumdorligi ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	2022	2023	2024
Sanoatda bandlar soni (ming kishi)	132	135	139
Bir xodimga to'g'ri keladigan ishlab chiqarish (mln so'm)	216	243	278
O'sish sur'ati (%)	-	+12 %	+14 %

3-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, ishlab chiqarish hajmi o'sishi bandlik o'sishidan tezroq. Bu texnologik yangilanish va avtomatlashtirish natijasidir. Mehnat unumdorligi 3 yil ichida 29 % ga oshgan.

4-jadval

Tarmoq bo'yicha innovatsiya ulushi (2024 yil)

Tarmoq	Innovatsion korxonalar ulushi (%)
Neft-gaz va kimyo sanoati	34 %
Qurilish materiallari	21 %
Oziq-ovqat sanoati	18 %
To'qimachilik	15 %
Boshqa tarmoqlar	12 %

4-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, eng yuqori innovatsion faollik neft-gaz va kimyo sanoatida. Oziq-ovqat va to'qimachilik tarmoqlarida modernizatsiya

jarayoni bosqichma-bosqich kechmoqda. Diversifikatsiya jarayoni 2024 yilda sezilarli kuchaygan.

Trend tahlili (2022-2024).

O'rtacha yillik o'sish sur'ati (CAGR):

$$CAGR = \left(\frac{38,6}{28,5} \right)^{\frac{1}{2}} - 1 = 16,3\%$$

Demak, sanoat ishlab chiqarishining o'rtacha yillik o'sishi 16-17 % atrofida.

Korrelatsion tahlil. Innovatsiya investitsiyalari va sanoat ishlab chiqarishi o'rtasidagi korrelyatsiya:

$$r \approx 0,92$$

Bu kuchli musbat bog'liqlikni anglatadi.

5-jadval

Muammolar va statistik kuzatishlar

Muammo	2022	2023	2024
Moliyalashtirish yetishmasligi	Yuqori	O'rta	O'rta
Texnologik eskirish	Yuqori	O'rta	Past
Kadrlar yetishmasligi	O'rta	O'rta	O'rta

5-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, statistik kuzatuv shuni ko'rsatadiki:

- 2022 yilda asosiy muammo texnologik eskirish bo'lgan.
- 2024 yilga kelib moliyalashtirish masalasi qisman hal etilgan.
- Kadrlar masalasi dolzarbligicha qolmoqda.

Umumiy statistik xulosa: 2022-2024 yillar davomida:

- ✓ Innovatsiyaga investitsiyalar 112 % ga oshdi.
- ✓ Yangi mahsulotlar ulushi 2,5 baravarga oshdi.
- ✓ Mehnat unumdorligi 29 % ga o'sdi.
- ✓ Innovatsiya rentabelligi 1,23 dan 1,60 ga yetdi.

Bu natijalar shuni ko'rsatadiki, Buxoro viloyati sanoat korxonalarida innovatsion faoliyat samaradorligi barqaror o'sish tendensiyasiga ega.

6-jadval

SWOT-tahlil

KUCHLI TOMONLAR	IMKONIYATLAR
Resurs bazasi mavjudligi	Raqamli transformatsiya
Strategik hududiy joylashuv	Eksport bozorlarini kengaytirish
Ishlab chiqarish quvvatining mavjudligi	
ZAIF TOMONLAR	TAHDIDLAR
Innovatsiya boshqaruv tizimi yetarli emas	Global iqtisodiy noaniqlik
Ilmiy-tadqiqot integratsiyasi past	Texnologik tafovut

6-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, ya'ni tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, innovatsiya investitsiyalarining oshishi sanoat ishlab chiqarish hajmining barqaror o'sishiga olib kelgan. Ayniqsa 2023-2024 yillarda raqamlashtirish jarayonlari tezlashgani mehnat unumdorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

Shu bilan birga, moliyaviy resurslar yetishmasligi, bozor talabini to'liq prognoz qila olmaslik, yetakchi kadrlarga bo'lgan ehtiyoj va ayrim korxonalarda texnologik eskirish darajasi dolzarb muammo bo'lib qolmoqda.

Yuqorida ta'kidlanganlardan kelib chiqib, ushbu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi tavsiyalarni taklif etamiz:

1) *Innovatsiya menejmentini kuchaytirish*, bunda:

- Innovatsion strategiyalarni ishlab chiqish;
- Innovatsiya bo'yicha maxsus boshqaruv bo'limlari tashkil etish.

2) *Investitsiyalarni jalb etish*, bunda:

- Xalqaro investorlar bilan hamkorlik;
- Startaplar va KOBlar bilan integratsiya.

3) *Xodimlarni malakasini oshirish*, bunda:

- Treninglar, seminarlar;
- Innovatsion fikrlashni rag'batlantirish dasturlari.

4) *Raqamli texnologiyalarni joriy etish*, bunda:

- IoT, AI, big data asosida tizimlar;
- Avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari.

Yuqoridalardan kelib chiqib, xulosa sifatida shuni ta'kidlash mumkinki, 2022-2024 yillarda Buxoro viloyati sanoat korxonalarida innovatsion faoliyat samaradorligi barqaror o'sdi. Innovatsiya investitsiyalari 112 % ga oshdi, mehnat unumdorligi 29 % ga ko'tarildi, rentabellik koeffitsiyenti 1,60 ga yetdi. Innovatsiya va ishlab chiqarish hajmi o'rtasida kuchli bog'liqlik aniqlandi.

Innovatsion boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish va ilmiy-tadqiqot institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G.D.Xasanova. Milliy iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida sanoat korxonalarida innovatsion strategiyani shakllantirish. Dissertatsiya. Toshkent, 2008 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Hududlar kesimida sanoat ko'rsatkichlari. – Toshkent, 2024.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va farmonlari (innovatsion rivojlanish bo'yicha). – Toshkent, 2022–2024.
4. Innovatsion rivojlanish nazariyasi bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent, 2023.
5. Hududiy sanoatni modernizatsiya qilish strategiyasi. – Buxoro, 2022.